

La hisenda municipal del regne de Mallorca en el canvi de segle (1390-1410)*

Ricard URGELL HERNÁNDEZ
Arxiu del Regne de Mallorca

Els anys finals del segle XIV i el primer decenni del XV s'insereixen dins el que s'ha definit com a crisi finisecular. Més concretament, el començament del període s'avança a 1387, moment de la mort de Pere el Cerimoniós, de manera que inclou els regnats de Joan I i de Martí I, i es tanca amb la mort d'aquest el 1410. Pel que fa al regne de Mallorca, és un lapse de més de vint anys amb esdeveniments importants per a la història posterior, amb prou calat per a determinar el futur i que afecten el Govern i la hisenda.¹ Aquesta passà a partir de 1392 per una sèrie de fets que conduïren a la situació extrema de 1405 i a tot el que succeí a conseqüència de la fallida del sistema financer municipal aqueix any. En tals circumstàncies intervingueren tant els factors interns com els externs, que afectaren tot el que eren els components del sistema financer: el deute públic, els ingressos, procedents bàsicament de la fiscalitat i de l'endeutament, i les despeses, en què el capítol més important corresponia a les pensions i a l'amortització del deute.

1. ELS ANTECEDENTS IMMEDIATS

La situació de la hisenda a començament dels anys vuitanta del segle XIV era influenciada per les previsions del pla de restauració emprès per Berenguer d'Abella el 1372 a instància de Pere el Cerimoniós. Cal recordar que el pla, calculat a deu anys, pretenia sanejar el sistema financer de la universitat a partir d'una sèrie de línies.² D'una banda, la reducció de la despesa mitjançant la retallada dels salaris, la limitació de les inversions a les purament necessàries com els murs, el moll o la séquia, i la limi-

* Sigles: AA: Audiència; ACA: Arxiu de la Corona d'Aragó; ADM: Arxiu Diocesà de Mallorca; AGC: Actes del Gran i General Consell; AH: Arxiu històric; ARM: Arxiu del Regne de Mallorca; EU: Extraordinaris de la Universitat; LR: Lletres reials; MSL: Miscel·lània.

1. Des de Quadrado en el segle XIX, la historiografia ha examinat la casuística general d'aquest període. Entre les aportacions més significatives, podem esmentar les de Josep M. QUADRADO, *Forenses y ciudadanos*, Palma, 1847; Álvaro SANTAMARÍA, «Mallorca en el siglo XIV», *Anuario de Estudios Medievales*, vol. 7 (1970-1971), p. 165-238; Álvaro SANTAMARÍA, *El Reino de Mallorca en la primera mitad del siglo XV*, Palma, Diputación Provincial, 1955; Josep JUAN, «La problemática de los censales: Su incidencia en las Germanías», *Mayurqa*, núm. 13 (1975), p. 101-158; Lleonard MUNTANER, «Dependència econòmica i reproducció estructural de l'endeutament públic a l'illa de Mallorca (segles XIV-XIX)», *Randa*, núm. 12 (1981), p. 5-18; Pau CATEURA, *Política y finanzas del Reino de Mallorca bajo Pedro IV de Aragón*, Palma, Institut d'Estudis Baleàrics, 1982; Pau CATEURA, *Sociedad y sistema fiscal del Reino de Mallorca (1360-1400)*, Palma, El Tall, 2003.

2. Pau CATEURA, *Política y finanzas...*, p. 154.

tació de primes a la importació de gra. D'altra part, el control dels comptes amb la instauració dels oïdors de comptes de la universitat —dos ciutadans i un forà— i l'edició de normes per a evitar frauds en l'arrendament i la gestió dels impostos indirectes. En tercer lloc, l'amortització dels préstecs ordinaris —deute calculat en unes 33.000 lliures—,³ molt onerosos per a l'Administració pels seus elevats tipus d'interès.

Pel que fa al deute públic, els objectius eren la conversió dels títols vitalicis o violaris en renda perpètua o censals morts, així com la baixada del tipus d'interès al vuit per cent. En començar la reforma d'Abella es calculava que la major part dels títols emesos per la universitat eren violaris per un valor en pensions de 20.821 lliures que, a un interès del deu per cent, suposava un capital de 208.210 lliures. Per aconseguir l'objectiu de la massa de capital destinada al finançament del deute públic es van disposar dues iniciatives. La primera, convertir el deute vitalicic en deute perpetu mitjançant l'amortització dels violaris i l'emissió de censals morts en tres escales d'interès, sempre inferiors al deu per cent: 7,1 %, 7,6 % i 8,3 %. La segona, obligar els titulars dels violaris a convertir-los en censals morts i acceptar la rebaixa del tipus d'interès.⁴ Però aquestes mesures restaren desvirtuades per les emissions que es feren necessàries en aquells anys per a poder importar cereals i per a pagar un subsidi al rei.

Els resultats pràctics i l'abast de les reformes iniciades el 1372 es poden comprovar deu anys després. Les dades que aporta la fiscalització dels comptes de la universitat entre 1382 i 1390, ordenada pel lloctinent de governador Berenguer de Montagut després dels fets del Call, ens permeten apuntar algunes coses. En primer lloc, les pretensions d'amortitzar el deute públic havien restat efectivament desvirtuades per les diverses emissions, però això no impedia que les quantitats amortitzades els anys vuitanta fossin prou importants per a eliminar pràcticament els violaris i reconvertir el deute a un tipus d'interès més baix. Així, entre 1382 i 1390 fou amortitzat a creditors catalans un capital de 112.452 lliures —en moneda de Mallorca— i als de Mallorca, títols per un total de 83.183 lliures, 63.427 de les quals eren violaris, com a demostració de l'èxit en la conversió. Totes les altres emissions entre 1382 i 1390 foren de censals morts, que a Mallorca assoliren un total de 124.833 lliures per al període indicat, mentre que al mercat català es col·locaren títols per un valor de 113.978 lliures. En conjunt, l'endeutament de la universitat de la ciutat i regne de Mallorca augmentà en aqueix període un vint-i-tres per cent, de 214.000 a prop de 277.000 lliures, però la baixada dels tipus d'interès del 10 % a una mitjana del 7,1 % mantingué les pensions anuals entorn de les 21.000 lliures.

D'altra banda, l'any 1377 s'acordà garantir el pagament de les pensions dels censals amb vuit impostos indirectes que suposaven un rèdit d'unes 25.000 lliures anuals, una mesura destinada a donar credibilitat i garanties als inversors davant les noves emissions a realitzar com a conseqüència de les decisions preses a les Corts de Montsó.⁵ Aquesta consignació significà que un setanta per cent dels ingressos procedents dels impostos es destinà al pagament del deute públic. Entre 1382 i 1390, això suposà una mitjana de 29.000 lliures anuals; per tant, se superava amb escreix la quantitat prevista de 25.000 lliures i, a més, deixava la universitat amb el marge de maniobra d'unes 12.000 lliures anuals de mitjana, suficients —entre 1382 i 1390 hi ha un superàvit global de quasi 28.000 lliures— per a atendre les despeses municipals ordinàries.⁶

3. Álvaro SANTAMARÍA, «Mallorca en el siglo...», p. 116.

4. Pau CATEURA, *Sociedad y sistema fiscal...*, p. 171.

5. Pau CATEURA, *Política y finanzas...*, p. 171.

6. ARM, AA 110, f. 63-323v.

Malgrat no poder reduir el deute públic, de les dades aportades es desprèn que la situació financera de la universitat a finals dels anys vuitanta era d'una certa estabilitat, encara que, per contra, persistien els maldecaps com el dels deutes dels arrendataris dels impostos o que, a més, es produís en aqueix període un greu problema amb el sindicat a Barcelona, tal com veurem més endavant.

2. ELS EFECTES DE LA CRISI DE 1391

La crisi provocada per l'assalt al Call de la Ciutat de Mallorca l'agost de 1391 tingué conseqüències desastroses per a la hisenda a curt i a llarg termini. Només a partir d'octubre de 1392 el nou lloctinent del governador, Hug de Cervelló, restablí de manera efectiva la recaptació dels impostos indirectes, suspesa durant la revolta com una de les exigències dels insurgents.⁷ D'altra banda, la imposició per part de la reina Violant de la coneguda multa de 120.000 florins, equivalents a 90.000 lliures de Mallorca, no sols obligà a l'emissió de deute públic i a l'increment de la pressió fiscal per a obtenir finançament, sinó que el fet que bona part dels 120.000 florins estiguessin consignats per Joan I a terceres persones dificultà encara més poder atendre els pagaments, de manera que hi hagué casos d'accions executives contra la universitat per part d'alguns dels consignataris.⁸

2.1. *La reforma de l'administració de la hisenda*

Dins el marc de la pragmàtica de 1392, Joan I procedí a reformar l'administració de la hisenda mitjançant la revocació del clavari de la universitat i la seva substitució per un administrador de les monedes comunes, ofici de nova creació que durant un període de quinze anys seria el cap visible de la hisenda municipal.⁹ L'objectiu primer d'aquesta decisió era acabar amb la corrupció generada entre els administradors i els elements que movien sumes importants, com eren els arrendataris dels impostos, i evitar així la malversació cap a interessos allunyats dels de la universitat, «per tolre al present ocasió de tota gratificació e complacència de les dites monedes». La mesura es pot interpretar també en diverses claus: com una manera de fer de la monarquia per a assegurar-se el cobrament dels 120.000 florins imposats per la reina, que es converteix en la primera preferència de pagament, i per a evitar la repetició de fets indesitjables per al sosteniment de la confiança en l'administració mallorquina com era el de Joan Mont-ros, síndic a Barcelona entre 1385 i 1387, que en tres anys desvià gairebé 25.000 lliures a usos particulars amb l'aparent coneixement dels jurats i els clavaris del regne de Mallorca, que el nomenaren síndic i el mantingueren malgrat les denúncies i els avisos sobre l'ús fraudulent dels fons que manejava, unes quantitats que en gran part restaren irrecuperables.¹⁰

Per a garantir la independència de l'administrador es decidí que aquest fos català d'origen i de residència, qüestió que es podria entendre en clau d'atenció cap al col·lectiu de creditors del Princi-

7. Josep F. LÓPEZ, «La revolta de 1391: efectivament, crisi social», a *XIII Congrés d'Història de la Corona d'Aragó: Comunicacions I*, Palma, 1989, p. 112-113.

8. ARM, S 31, 98-104v. Fou el cas del mercader de Barcelona Arnau d'Alòs i altres associats, que el juliol de 1394 instaren execució contra els jurats i la universitat per una quantitat superior als cinc mil florins consignats sobre la sanció de la reina. Es reclamaren ostatges i per atendre els terminis de pagaments acordats amb els procuradors es van consignar de manera preferent els impostos del vectigal de l'oli i del de la mercaderia.

9. Vegeu els capítols sobre l'administrador de les monedes comunes a ARM, LR 41, f. 8v-15.

10. Vegeu el procés a ARM, AH 4857.

pat. La persona designada fou Guillem de Mumbrú, que passà a estar sota la tutela del governador amb unes funcions determinades pel contingut de la pragmàtica, que regulava el control dels deutors i dels creditors de la universitat i establia la manera en què hauria de procedir en la seva gestió administrativa. Així, existiria una coordinació i un intercanvi d'informació amb els jurats a través d'una persona designada per aquests que manejaria un duplicat de tots els llibres comptables. A més, l'administrador i els jurats serien presents en els actes de subhasta i d'adjudicació dels arrendaments dels impostos, i el primer estaria facultat per a exigir el pagament dels arrendaments i de qualsevol deute endarrerit. Es pretenia així millorar el control de la universitat sobre els gestors de les impositcions i eliminar el frau endèmic en aquest aspecte, la qual cosa redundaria en una millora dels ingressos. Respecte al síndic de Barcelona, aquest restava sota la responsabilitat i designació de l'administrador de les monedes —del qual es convertia en representant— i no dels jurats, com s'havia fet fins aleshores.¹¹ A partir de 1393 trobarem com a responsable de la sindicatura de Barcelona Pere Ballester, ciutadà de Barcelona, personatge que, tal com veurem, en els propers anys representarà un paper significatiu en els esdeveniments.

En general, doncs, l'administrador de les monedes comunes pretenia ser un càrrec estabilitzador de la hisenda municipal i amb vocació de romandre al marge de la influència de les parcialitats que pugnaven pel govern de la Universitat. Les disposicions de control, com ara l'obligació de retre comptes davant els oïdors cada sis mesos, en lloc de cada any, pretenien assegurar la transparència.

2.2. *La necessitat de finançament*

La impositció d'una sanció tan elevada com els 120.000 florins pels fets del Call obrí un escenari caracteritzat per la necessitat d'obtenir nous ingressos amb els quals afrontar els terminis de la despesa. La hisenda de la universitat només tenia en aquells moments dues fonts d'ingrés: la venda de censals i la fiscalitat.¹² Per tant, l'augment del finançament només podia tenir lloc per mitjà d'un increment de la pressió fiscal i de noves emissions de deute públic.

L'estructura impositiva del regne de Mallorca es basava en la divisió entre els impostos directes sobre el patrimoni i els impostos indirectes que gravaven bàsicament el consum i el tràfic mercantil. Però si els primers tenien un caire extraordinari, els impostos indirectes constituïen la font ordinària de recursos, és a dir, el mercat i l'activitat comercial com a riquesa del regne i font de finançament per a cobrir les necessitats.¹³

El primer pas en l'augment de la pressió fiscal es donà el juliol de 1392, quan Joan I, en el mateix acte en què restablia la fiscalitat a la situació anterior a la revolta, donà llicència als jurats per a incrementar al seu arbitri els impostos existents i establir-ne de nous.¹⁴ En aquest sentit, el rei i la seva esposa no tingueren inconvenient a donar successives mostres de facilitat a la universitat per a establir o suprimir càrregues, reformar-les i gestionar-les de la manera més oportuna, com ho demostra la reforma determinada pel Gran i General Consell l'any 1394 amb la supressió de part dels impostos

11. ARM, LR 41, f. 11-11v.

12. Pau CATEURA, «Del préstec al censal: impostos i crèdit en el regne de Mallorca (segle XIV)», a Pau CATEURA (ed.), *Recaptar per a pagar deutes: El Còdex 29 de l'Arxiu del Regne de Mallorca (1390)*, Palma, El Tall, 2009, p. 135-158, vegeu p. 155.

13. Carlos FERNÁNDEZ i Ricardo J. NAVARRO, «Aspectos jurídicos de la regulación de los impuestos indirectos en el Reino de Mallorca», a Pau CATEURA (ed.), *Recaptar per a pagar...*, p. 21-42, vegeu p. 25-27.

14. ARM, AH 5943, doc. solt.

vigents el 1390 i la substitució per altres,¹⁵ o bé pel canvi en la normativa d'alguns.¹⁶ El 1395, a l'hora de consignar els impostos al deute públic es feia referència als següents: vectigal de la mercaderia, vectigal de l'oli, sisè del vi, molitja, tall dels draps, ajuda de les carns, imposició de la llana, imposició del bestiar, imposició del vi i el vinagre, imposició dels captius i dels censals, imposició del cuiro adobat, imposició dels encants, imposició de la filassa, imposició del peix, imposició del blat de la terra i la molitja i el sisè del vi de les parròquies de la Part Forana.¹⁷ La reforma de 1394 conformà un sistema fiscal que, amb poques variacions, seria el vigent en el segle xv.¹⁸ Sabem també que el 1392 es va acudir a la fiscalitat directa per finançar una part dels 120.000 florins amb una talla de 45.000 lliures i una altra de la qual desconeixem la quantia,¹⁹ que foren polèmiques respecte a la desigualtat que presidí la taxació.²⁰

Per a finançar la penalització de la reina es va recórrer tant al mercat de deute exterior com a l'interior.²¹ En aquest, no hi havia voluntat de comprar censals i es va haver de seguir el procediment d'obligar diversos particulars a la compra de títols, tasca en la qual s'implicà directament el lloctinent del governador, Berenguer Montagut, per tal de col·locar fins a 12.000 lliures de Mallorca en censals entre l'octubre de 1392 i el desembre de 1393.²² Però el Gran i General Consell arribà a la conclusió que els censals morts no bastarien i demanà a Joan I poder vendre violaris, rendes que ja no es posaven en circulació pel seu cost elevat, cosa que el rei acceptà, si bé desconeixem l'abast de l'emissió.²³ A Barcelona consta la venda de 1.517 lliures per part de Pere Ballester, que reportaren un capital de 15.688 gairebé al deu per cent, interès elevat que s'explica per la urgència de col·locar els títols.

Al marge del fet dels 120.000 florins, i respecte a les emissions de deute públic fetes fins a la signatura de l'arrendament de Barcelona, resulta difícil fer-hi un seguiment equivalent al període dels anys vuitanta, de manera que s'ha de prendre la referència dels subsidis a la monarquia per a esbrinar per on anaren les vendes de censals. Tampoc sabem quin va ser el grau d'amortització del deute durant aquests anys.

El març de 1395, per a finançar un subsidi a Joan I, es vengueren censals per un preu de 22.500 lliures, emissió que resultà polèmica per la reticència de les vint-i-cinc persones que foren obligades a signar el sindicat determinat a l'efecte.²⁴ El juliol del mateix any, la família reial i el seu seguici arribaren a Mallorca, on romangueren fins al novembre. Hi ha referències d'un subsidi de 100.000 florins —equivalents a 75.000 lliures de Mallorca— atorgat al rei pel bàndol en el poder municipal,²⁵ però el més transcendent fou el cost que tindria per a la hisenda del regne de Mallorca la sentència arbitral promulgada per la reina Violant el 2 de novembre per tal d'acabar amb les disputes entre bàndols, per

15. Pau CATEURA, *Sociedad y sistema fiscal...*, p. 117-118.

16. Ricard URGELL, «Estudi arxivístic i codicològic del còdex núm. 29 de l'Arxiu del Regne de Mallorca "Llibre de Capítols Antich dels Drets Universals"», a Pau CATEURA (ed.), *Recaptar per a pagar...*, p. 13-19, vegeu p. 17. Les molitges de Ciutat i de la Part Forana foren reformades l'any 1392 i la molitja de Ciutat, de nou el 1395.

17. ARM, pergamins reials, Joan I, núm. 40.

18. Vegeu, en aquest respecte, el *Llibre dels Drets Universals*, volum amb signatura ARM, còdex 30.

19. Josep F. LÓPEZ, «La revolta de 1391...», p. 120.

20. ARM, LR 43, f. 221v.

21. Josep F. LÓPEZ, *Comunidad y Corona: el precio de servir (Las cargas sobre el consumo en el siglo XIV en Mallorca)*, Palma, 1986, p. 152-153.

22. ARM, AH 6276/2/1.

23. ARM, col·lecció Pascual, paper, núm. 407.

24. ARM, LR 43, f. 219-230.

25. Vegeu Pau CATEURA, «El bipartidismo en la Mallorca de comienzos del siglo XV», *Bolletí de la Societat Arqueològica Lul·liana*, vol. 41 (1985), p. 162-163; Josep F. LÓPEZ, *Comunidad y Corona...*, p. 153-154.

a culminar la revisió dels comptes universals des de 1373 i, com hem vist, per a determinar els impostos consignats al deute públic. La sentència comportà el pagament de 104.000 florins —78.000 lliures de Mallorca.²⁶

3. L'ARRENDAMENT DE BARCELONA

El compromís de pagar aqueixa quantitat posà la hisenda municipal en una situació difícil. El rei consignà una gran part de la suma a satisfer els seus nombrosos creditors i aquests no trigarien a exigir el pagament de les quantitats assignades. De fet, Joan I mateix comminà els jurats i l'administrador de les monedes comunes a abonar les quantitats consignades, entre les quals 30.000 florins al tresorer de la reina,²⁷ així com també la resta d'un subsidi anterior de 50.000 florins.²⁸ Per tant, a més del pagament ordinari de les pensions d'un deute públic que absorbia els ingressos principals del municipi, es presentava ara una situació de necessitat de liquiditat a curt termini que només es podia solucionar amb la venda de més deute. Joan I, que ja havia donat via lliure a la universitat per a la venda de censals per 10.000 lliures en pensions, també donà llicència per vendre 22.500 lliures del capital a persones, institucions, beneficis i aniversaris de caire religiós del regne de Mallorca.²⁹ Desconeixem la resposta del mercat interior en aquells moments, però vistes les grans dificultats esmentades anteriorment es pot deduir que les mirades per a obtenir finançament es dirigiren cap al mercat català, un mercat, d'altra banda, ja prou saturat pel deute mallorquí, amb unes pensions que sumaven 11.603 lliures de Barcelona, equivalents a 15.841 lliures de Mallorca.

La gran necessitat de la universitat, estimada pel Gran i General Consell en 100.000 florins a curt termini, va portar una comissió nomenada per l'assemblea a cercar solucions amb el síndic a Barcelona, Pere Ballester. Les negociacions donaren fruit, ja que el 27 de gener de 1396 el Consell va debatre la proposta del corredor d'orella de Barcelona Arnau Massana, secundada per Ballester, d'una fórmula que oferia la possibilitat de vendre censals a Barcelona pels 100.000 florins i pagar-ne les corresponents pensions, però també de poder amortitzar en un termini de quinze anys, no sols els nous títols, sinó tots els existents amb anterioritat. Per afrontar tot això, Massana proposava el pagament anual de 24.000 lliures de Barcelona durant el termini de vigència de l'acord, en teoria fins a 1410. El Consell determinà donar poder suficient al ciutadà de Mallorca Jaume Aimeric per a signar el contracte que seria conegut com «l'arrendament de Barcelona» i per a encapçalar la venda de censals pels 100.000 florins.³⁰

El contracte de l'arrendament de Barcelona fou signat el 22 de març de 1396 per Joan Aimeric, d'una banda, i per Pere Ballester, Berenguer Descortell, Arnau i Pere Ballester i Antoni Sapllana, tots ciutadans de Barcelona, de l'altra; fou autenticat pel notari de Barcelona Joan Torrent i pel jurista Jaume Llunes. Cal tenir especialment en compte Pere Ballester, que des d'aleshores representaria un doble paper, com a síndic de la Universitat i com un dels arrendadors. La quantitat anual acordada

26. ARM, pergamins reials, Joan I, núm. 40.

27. ARM, col·lecció Pascual, pergamins, núm. 74.

28. ARM, col·lecció Pascual, paper, núm. 620.

29. ARM, col·lecció Pascual, paper, núm. 410.

30. ARM, AH 4370, plec titulat «Traslat del sindicat del arrendament de Mallorques», on es troba la còpia del poder atorgat pel Gran i General Consell a Jaume Aimeric i la resolució sobre la proposta d'Arnau Massana. Tots dos contenen els detalls i les clàusules que conformen l'arrendament de Barcelona.

fou finalment de 25.502,25 lliures de Barcelona, equivalents a 34.863 lliures de Mallorca,³¹ pagadores en aquella ciutat a través de la taula de Francesc, Manuel i Nicolau de Gualbes.³² A aquest compromís foren consignats els impostos indirectes i també es comprometeren els béns dels signants i de tota la Universitat quant a censos agraris, rendes, honors i qualsevol altre dret sobre immobles o semovents, amb totes les clàusules de renúncia, i a risc de la universitat. Finalment, el contracte fou rubricat per Joan I el mes d'abril, poc abans de morir.

L'arrendament de Barcelona representava una mostra de l'estat en què es trobava la hisenda de la universitat de la ciutat i regne de Mallorca. Els problemes de credibilitat davant els possibles compradors de deute a Barcelona eren, si és possible, més greus que anys abans i per això els censals es ven-gueren al deu per cent d'interès i hagueren de tenir la garantia personal dels signataris de l'arrendament a cada un dels títols.³³ Respecte a l'oferta d'amortitzar el total dels censals de Barcelona en un termini de quinze anys, es pot interpretar com a arma de doble fil. D'una banda, desfer-se d'una càrrega onerosa com era el deute exterior no deixava de ser una perspectiva atractiva per a la universitat, però l'acompliment d'aquest objectiu obligava la hisenda municipal a un esforç financer que repercutiria en el seu equilibri, més quan l'arrendament considerava el deute públic ja consolidat i els censals venuts pels 100.000 florins, però no deia res de les emissions futures sobre el mercat català.

Altres qüestions sobre les quals cal reflexionar són el control del deute públic, les semblances de l'arrendament de Barcelona amb el contracte sant que es formalitzaria nou anys després o el benefici que en treien els arrendadors. Respecte a la primera, l'oferta feta des de Barcelona i la implicació del síndic del regne de Mallorca enllacen amb els esmentats problemes de credibilitat i respondrien al desig dels creditors catalans de controlar el deute en el sentit de garantir-se el cobrament de les pensions i el retorn dels capitals mitjançant una quantitat anual assegurada. Pel que fa al benefici dels arrendadors, existí i fou reconegut explícitament per la universitat en el moment de la rescissió. Finalment, al marge de la gestió del deute públic, no hi ha similituds entre l'arrendament de Barcelona i el posterior contracte sant, ni el primer fou un antecedent del segon. L'arrendament suposà el lliurament d'una quantitat anual als arrendataris —no als creditors catalans— a canvi d'unes contraprestacions: el pagament de les pensions anuals i l'amortització dels censals dels creditors catalans, amb un termini concret de quinze anys per a fer-ho, però no suposà la cessió de tot el sistema financer ni que hi hagués un clavari o administrador *ad hoc* a Mallorca per fer-se càrrec dels ingressos, malgrat que aquests estiguessin compromesos contractualment. En canvi, el contracte sant significà la cessió de la hisenda i de la seva gestió als creditors mallorquins sense més termini que l'extinció del deute públic.

En els moments inicials del regnat de Martí I, l'arrendament de Barcelona no fou l'únic factor incident en la hisenda del regne de Mallorca. El novembre de 1396, Guillem de Mumbrú, el seu màxim responsable, fou inclòs dins la nòmina de familiars de Joan I acusats de greus irregularitats en el maneig de l'Administració reial que incloïen el frau i l'acceptació de préstecs usuraris en benefici propi. La petició de presó per a Mumbrú formulada pel comissari reial tramès a Mallorca fou rebutjada pels jurats i el tema comportà un procés del qual desconeixem el resultat, però que a la fi no degué afectar l'activitat de l'administrador de les monedes comunes.³⁴ Dos anys després, el càrrec fou

31. ARM, AH 463, f. 191.

32. Jordi MORELLÓ, «Els creditors barcelonins i la gestió del deute públic de Mallorca», *Barcelona Quaderns d'Història*, núm. 13 (2007), *El món del crèdit a la Barcelona medieval*, p. 313-350, vegeu p. 332.

33. ARM, pergamins universitat, núm. 4.

34. ARM, AH C-1946/11, f. 1-28v.

suprimit dins el marc de la pragmàtica del nou virrei Hug d'Anglesola, que restablí el clavariat tradicional, encara que aquesta circumstància fos breu, ja que el març de 1399 Martí I, a petició de la universitat, reposà Guillem de Mumbrú com a administrador per a un període de cinc anys.³⁵ Aquests moments coincidiren amb la reaparició d'assumptes com el de l'antic síndic a Barcelona Joan Montros i dels administradors que el nomenaren i consentiren la seva gestió, als quals es continuaven reclamant les més de 25.000 lliures malversades dels fons que el primer havia rebut amb motiu del seu sindicat.³⁶

Al mateix temps començaren a manifestar-se els efectes perversos de l'arrendament de Barcelona quan, a finals de 1397, la hisenda municipal es trobà amb una falta de liquiditat per a atendre les necessitats que obligà els jurats a demanar al rei llicència d'emissió de censals per un capital de 25.000 lliures de Mallorca.³⁷ No tenim informació sobre l'abast de la venda dels títols i si aquests foren absorbits pel mercat interior o pel barceloní, però el fet és que responia a una realitat que, malgrat la manca de fonts que ens en donin la verdadera dimensió, havia de portar de manera indefectible a situacions compromeses. Cada any s'havien d'afrontar les gairebé 35.000 lliures de l'arrendament, independentment de quins fossin els ingressos reals, però també s'havia d'atendre el pagament dels creditors mallorquins i les despeses ordinàries i extraordinàries del municipi. A tot això s'havien de sumar els factors que exigien un finançament periòdic —subsidis reials, necessitats de blat, defensa, etc.—, per la qual cosa el recurs a la fiscalitat directa de les talles i, fonamentalment, a noves emissions de censals seria habitual. Així, entre 1399 i 1402, es col·locaren al mercat català censals pels imports resumits a continuació:

Censals venuts a Barcelona (1399-1402)

Anys	<i>Pensions en lliures de Barcelona</i>	<i>Capitals en lliures de Barcelona</i>	<i>Pensions en lliures de Mallorca</i>	<i>Capitals en lliures de Mallorca</i>
1399	996,60	12.152,00	1.362,25	16.613,75
1400	267,80	3.657,60	366,25	5.000,00
1401	2.537,50	31.259,00	3.468,75	42.732,75
1402	1.732,90	20.423,00	2.369,00	27.919,25
Total	5.534,80	67.491,60	7.566,25	92.265,75

El tipus d'interès mitjà fou del 7,85 %, amb una majoria de títols col·locats al 8,33. És veritat que, globalment, els nous censals suposaven un increment relatiu del deute exterior, ja que s'amortitzava una quantitat anual creixent dels antics censals segons les previsions de l'arrendament de Barcelona, però aquestes noves emissions estaven fora del seu àmbit, de manera que restava al descobert una altra conseqüència negativa com era que la hisenda del regne de Mallorca havia de patir un increment de despeses per a afrontar el pagament de les noves pensions a més de les esmentades 35.000 lliures anuals de l'arrendament.

La venda dels censals es va fer en resposta a diverses conjuntures. El març de 1399, Martí I autoritzà els jurats de la universitat a vendre títols per a satisfer els 15.000 florins compromesos per l'am-

35. ARM, pergamins reials, Martí I, núm. 3.

36. ARM, EU 1, f. 29v-31.

37. ARM, col·lecció Pascual, paper, núm. 320 i 341.

baixador del regne de Mallorca Berenguer de Tagamanent,³⁸ a qui trobam com un dels promotors de la venda.³⁹ El mateix dia —el 3 de març—, el monarca també atorgà llicència per a emetre censals fins a 4.500 lliures per a tenir liquiditat amb què afrontar els compromisos immediats.⁴⁰

4. LES CONVULSIONS POLÍTIQUES I LA RESCISSIÓ DE L'ARRENDAMENT DE BARCELONA

Si la signatura del contracte de l'arrendament de Barcelona es féu enmig d'una situació límit per a la hisenda municipal, la seva rescissió va tenir lloc també en un entorn d'instabilitat, amb l'afegit d'una crisi política que afectà de ple el mateix procés de rescissió. A principi de 1401, un dels bàndols de Ciutat acudí a Martí I amb el compromís d'abonar 52.000 florins per la concessió d'un privilegi que li donàs el govern municipal argumentant que els jurats i els consellers vigents havien actuat contra els capítols establerts pel virrei Hug d'Anglesola, encara que els fets s'enquadren més dins la lluita constant entre dos bàndols per monopolitzar el poder a les institucions del regne de Mallorca. El rei acceptà i la suma fou exigida de manera immediata⁴¹ i carregada sobre la universitat una vegada consumat el canvi de govern. Les vendes de censals anaren a càrrec de Pere Ballester com a síndic a Barcelona en quatre fases o sindicats⁴² que totalitzaren 42.732,75 lliures el 1401 i 27.919,25 lliures el 1402.⁴³

La intervenció de Martí I en el govern municipal comportà la destitució de la juraderia encapçalada per Bernat Febrer⁴⁴ i de tots els consellers⁴⁵ i la substitució per una altra d'encapçalada per Ramon de Santmartí amb la presència del mercader Joan Sallambé, un dels ambaixadors que promogué el subsidi dels 52.000 florins.

La reacció dels destituïts fou d'acudir a la cort per recuperar el govern. Aquí les fonts difereixen, ja que unes afirmen una oferta de 16.000 florins per revocar l'arrendament de Barcelona i de 45.000 per recobrar el govern, dels quals, en total, s'haurien pagat 21.000 florins,⁴⁶ mentre que segons altres documents Bernat Febrer i els seus oferiren i pagaren al rei 24.000 florins, 18.000 dels quals anaren al monarca directament i els 6.000 restants es distribuïren entre personatges de la cort. El finançament fou obtingut mitjançant la venda de censals a títol particular a València i a Barcelona. En principi semblava que les gestions fructificaven, però al final Febrer i els seus no aconseguiren el seu objectiu sobre el govern, malgrat que els pagaments ja s'havien completat. Aleshores, «los dits mossèn Bernat Fabrer, per haver occassió ab los seus hadherents que ab mà de la Univercitat posquessen cobrar lur fama, donaren antenent que lo donatiu per ells fet era stat fet per obtenir rovocació del contrachte de Barchenona, e de fet ho proseguiren e obtingueran la dita rovocatió».⁴⁷

En qualsevol cas, la hisenda municipal, ja carregada pels 52.000 florins del canvi de govern més

38. ARM, col·lecció Pascual, paper, núm. 334.

39. ARM, AH 4370, plec titulat «Censals morts quel·l Regne de Mallorques fa en la ciutat de Barchinona ultra aquells de l'arrendament», f. 2v-3. Vegeu l'anàlisi d'aquest plec a Jordi MORELLÓ, «Els creditors barcelonins...», p. 333-336.

40. ARM, col·lecció Pascual, paper, núm. 331.

41. ARM, col·lecció Pascual, paper, núm. 309.

42. ARM, pergamins Universitat, núm. 5.

43. ARM, AH 4370, plec titulat «Compte d'en Pere Ballester», f. 2.

44. ACA, Cancelleria, R 2266, f. 18v-20v.

45. ARM, col·lecció Pascual, paper, núm. 336. La substitució de càrrecs afectà també totes les viles foranes.

46. ARM, AH 6630, 180-180v.

47. ARM, AA, EXP 3/57, f. 2v. Es tracta del testimoni del notari Jaume Sala, que durant el primer quart del segle xv actuà com a escrivà en organismes municipals com els oïdors de comptes.

les despeses ocasionades,⁴⁸ hagué d'afrontar les reclamacions de Bernat Febrer i els seus. En la concòrdia signada pels bàndols enfrontats a finals de 1403, després del desastre humà i material que suposà la gran inundació del 14 d'octubre, la part de Bernat Febrer obtingué per tots els conceptes un màxim de 32.000 florins —24.000 lliures—, si bé els afectats reclamaren —i cobraren— un increment de fins a 49.000 florins, equivalents a 36.750 lliures.⁴⁹

Al marge de la utilització política de l'arrendament de Barcelona, hem de tenir en compte que existia la consciència que la càrrega financera que comportava esdevenia més feixuga a mesura que se succeïen les noves emissions de censals cobertes per creditors catalans i que precisament la gestió de Bernat Febrer —segurament oportunista— hauria respost al desig general de rescindir el contracte de l'arrendament, un desig incrementat per les denúncies que prèviament hi va haver davant del bisbe de Barcelona, que obriren un procés sobre el seu caràcter usurari.⁵⁰ El moment culminant va tenir lloc l'any 1403 quan, de manera paral·lela a les actuacions, hi va haver reclamacions per part de Pere Ballester i els seus socis contra la universitat per manca de pagament de part del capital anual establert,⁵¹ i quan el mes de maig intervingué el rei Martí admetent les demandes fetes davant del bisbe de Barcelona, de manera que prohibí al síndic de Mallorca a Barcelona qualsevol gestió o operació respecte a l'arrendament,⁵² ordenà el segrest dels seus emoluments i nomenà dues comissions, una a Mallorca,⁵³ responsable de recaptar els diners procedents dels impostos consignats i de transferir-los als membres d'una segona comissió constituïda a Barcelona per a pagar les pensions i ocupar-se de fer les amortitzacions corresponents, amb el manament de retenir el capital sobrant esperant ordres reials.⁵⁴ Aquestes accions provocaren inquietud tant a Barcelona, on els creditors veien perillar el cobrament dels seus censals, com a Mallorca, on un impagament de les pensions produiria una llau de procuradors reclamant les pensions degudes i l'execució de les clàusules penals previstes més el pagament dels salaris.

El caire que prenien els esdeveniments precipità els contactes entre les parts, i així el 2 d'agost de 1403 el Gran i General Consell determinà tractar una concòrdia amb Berenguer de Cortilles, Arnau i Pere Ballester i Antoni Sapllana per a rescindir l'arrendament de Barcelona, que ja es trobava en el vuitè dels quinze anys de vigència que s'havien acordat el 1396. El principal argument era que la universitat no es trobava en condicions de complir allò establert a les clàusules sense caure en més despeses i que en aquells moments les circumstàncies no feien convenient destinar diners a amortitzar censals, sinó a finançar un increment del deute a preus majors.⁵⁵

Les clàusules acordades per a la rescissió foren:⁵⁶

— La hisenda atendria tots els compromisos de l'arrendament de Barcelona fins al 30 d'abril de 1403, moment en què finalitzava el seu any setè.

48. ARM, AH 4370, plec titulat «Compte d'en Pere Ballester», f. 15-17v. Les despeses pujaren a 1.826 lliures de Mallorca.

49. ARM. AA, EXP 3/57, f. 2v-3: «E ladonchs adossaren sobra la dita Universitat los censals que havien vanuts assí e d'equells que havian vanuts ha Barchenona. E feran reempsons e quitacions en diners comptants, los quals se'n potà lo dit Nicholau de Gualbes, qui's deya que era tornador del seu compte e que era vingut ab giatge, e hac a cobrar per XII (milia) florins. De la qual cosa insqué le qüestió ladonchs dita dells XVII (milia) florins, la qual fou intemptade per alguns qui's foran defenedors per lo dit senyor rey hafermant que no's devien pagar.»

50. ADM, MSL 375.

51. ARM, AH 467, f. 273v.

52. ADM, MSL 375, f. 7v-8v.

53. ADM, MSL 375, f. 21-23. Els comissionats foren els ciutadans Joan de Conilleres, Bartomeu Descós i Jaume Pujals.

54. ADM, MSL 375, f. 15v-17. Francesc, Manuel i Nicolau de Gualbes, ciutadans de Barcelona.

55. ARM, AH 4251/B-1, f. 1-7.

56. ARM, pergamins universitat, núm. 4.

— La universitat donava als arrendadors la quantitat de 16.404 lliures de Mallorca, que era la que es devia destinar a l'amortització de censals durant l'any setè, amortització que ja no es realitzaria. Això es feia en compensació de les despeses suportades i del guany que els arrendadors esperaven obtenir. En aquest sentit, es reconeixen els beneficis obtinguts per aquests al llarg de la vigència de l'arrendament.

— La hisenda mallorquina es faria càrrec del pagament de les pensions dels censals des de l'1 de maig de 1403 i restituiria als arrendadors el que haguessin pogut pagar en aquest termini.⁵⁷

— La universitat signaria escriptura d'absolució a favor dels arrendadors per les garanties prestades en l'emissió dels 100.000 florins de 1396, garanties que permeteren l'agilitació de la venda dels censals.

— Respecte a les denúncies i els processos oberts a la cort i davant del bisbe de Barcelona sobre frau, usura i perjudici de l'arrendament de Barcelona al regne de Mallorca, els quals havien provocat enquestes i inquisicions contra els arrendadors, la universitat feia renúncia expressa als procediments judicials i a futures accions. També es comprometia a pagar els salaris i qualsevol despesa derivada de la ratificació reial d'aquest ajust.

Els acords per a la rescissió foren ratificats per Martí I el gener de 1404⁵⁸ i pel bisbe de Barcelona el març del mateix any.⁵⁹ Però algunes qüestions de l'arrendament encara no estaven liquidades. Els comptes de Pere Ballester com a síndic de la universitat foren revisats el mateix 1403⁶⁰ —com també ho foren els de l'administrador Guillem de Mumbrú—,⁶¹ però fins a 1419 no s'arribà a una solució definitiva respecte a les quantitats que Ballester demanava a la universitat.⁶² D'altra banda, i malgrat una de les clàusules de la rescissió esmentades, el 1414 el veguer de Barcelona encara dictava una sentència que obligava la universitat a alliberar els antics arrendadors de les obligacions derivades de la venda dels 100.000 florins l'any 1396.⁶³

5. LES CLAUS DE LA DEFETA DE LA HISENDA

Dos anys després de la rescissió de l'arrendament de Barcelona, la hisenda del regne de Mallorca arribà a una situació de fallida quan no es va poder fer càrrec del pagament de les pensions anuals dels censals consignades sobre el producte de les impositcions indirectes municipals. A la insolvència, s'hi afegí la paràlisi, ja que el 1405 ningú no volia ser clavari i existien grans dificultats per a arrendar els impostos, els ingressos dels quals no passaren de les 30.000 lliures aquest any.⁶⁴

Les claus de tot això es poden atribuir a diversos factors. En primer lloc, a la reducció dels ingressos procedents dels impostos indirectes en els exercicis anteriors. Aquí hi tenen a veure també factors naturals com les sequeres de 1401, 1402 i 1404,⁶⁵ que minvaren la recaptació de les càrregues sobre la

57. ARM, AH 4370, document titulat «Les pensions dels censals qui restaven a pagar com fou feta la avinença de l'arrendament». Restaven a pagar les mesades senceres a partir del maig i algunes quantitats fins al 30 d'abril. En total, 11.248,25 lliures de Barcelona, equivalents a 15.377 de Mallorca.

58. ARM, pergamins reials, Martí I, núm. 49.

59. ARM, pergamins universitat, núm. 4.

60. ARM, AH 466, f. 96-106.

61. ARM, AH 466, f. 82-91v.

62. ARM, AH 4370, plec titulat «Memorial de ço que'n Pere Ballester demana a la Universitat del Regne de Mallorques».

63. ARM, AH 4370, document titulat «Sentència».

64. ARM, AH 6561, f. 46.

65. Álvaro SANTAMARÍA, *El Reino de Mallorca en la primera...*, p. 46-47.

producció o la transformació dels productes agraris i ramaders. Però el factor més important fou la inundació del 14 d'octubre pel desbordament de la riera de la Ciutat de Mallorca. La torrentada afectà la ciutat baixa i el cost en vides humanes i els enormes danys materials es posen de manifest en el relat del notari Mateu Salzet, testimoni dels esdeveniments.⁶⁶ Moltes cases de mercaders, així com obradors d'artesans d'aquella zona, simplement desaparegueren i, si bé no existeix un estudi sobre la repercussió del desastre en el teixit productiu, sí que hi ha constància del fet que repercutí en els ingressos de la hisenda municipal per imposicions indirectes en els anys 1403, 1404 i 1405.⁶⁷

Un segon factor és l'augment de les despeses a partir de 1401 a causa principalment de noves emissions de deute públic. La importació d'aliments obliga a vendre 7.500 lliures el 1402,⁶⁸ però molt més importants foren les vendes provocades arran de les disputes pel govern municipal. Els subsidis oferts al rei Martí pels bàndols de Joan Sallambé i de Bernat Febrer amb relació al canvi de jurats i consellers de 1401 —calculats en uns 90.000 florins—⁶⁹ es transformaren en més deute públic, que s'incrementà encara amb l'emissió de 30.000 lliures autoritzada el febrer de 1404⁷⁰ —elevada a 45.000 lliures el juliol—⁷¹ per a pal·liar els efectes humans i materials de la inundació de l'octubre anterior. Aquests nous censals augmentaren la quantitat que ja es destinava a pagar les pensions fins al punt que l'auditoria dels comptes culminada el març de 1407 mostrava que el deute exterior havia augmentat un setanta per cent respecte a 1396, abans de l'arrendament de Barcelona, passant de les 11.600 lliures d'aqueix any a les 26.586 de 1406. El deute intern se situava en 17.327,60 lliures, així que la despesa global anual per aquest concepte era de 43.913,60 lliures.

En tercer lloc, hem de situar els crèdits acumulats a favor de la universitat que eren de cobrament molt difícil. D'una banda, tenim el problema crònic dels deutes dels arrendataris dels impostos, que tampoc se solucionà durant la gestió de Guillem de Mumbrú com a administrador de la hisenda. L'any 1405 hi havia deutes acumulats per impostos endarrerits des de 1372 que pujaven fins a les 18.502 lliures.⁷² També, i malgrat les demandes, hi havia 16.584 lliures pendents de retorn dels comptes de l'antic síndic a Barcelona Joan Mont-ros, que també es consideraven perdudes. D'altra part, la comissió examinadora de l'estat de la hisenda municipal determinà que el bàndol de Bernat Febrer havia cobrat de manera indeguda 9.754 lliures, equivalents a 13.000 florins.⁷³ Tal quantitat resultà així mateix irrecuperable, tal com comprovarem després.

Seguint aquesta línia, el darrer factor seria el de la corrupció en forma de frau i de malversació de cabals. La commoció provocada pel desastre d'octubre de 1403 féu que els bàndols enfrontats signessin una concòrdia el desembre, ratificada pel rei Martí el gener de 1404.⁷⁴ S'hi acordà el canvi del règim de govern pel de la franquesa de Jaume I i el nomenament de jurats i consellers d'ambdues parcialitats; igualment es determinà que el bàndol de Bernat Febrer rebria fins a 32.000 florins en compensació de les despeses fetes en la gestió per a revocar l'arrendament de Barcelona. Però aquesta «pau» no va durar, ja que la substitució de Pere Valentí, clavari municipal i del bàndol de Ramon de Santmartí i Joan

66. Àlvar CAMPANER, *Cronicón Mayoricense*, Palma, Ajuntament de Palma, 1984, p. 141-143.

67. ARM, AGC 1, f. 142.

68. ARM, pergamins reials, Martí I, núm. 44.

69. ARM, AA EXP 3/57, f. 2v.

70. ARM, col·lecció Pascual, paper, núm. 51.

71. ARM, col·lecció Pascual, paper, núm. 63.

72. ARM, AGC 1, f. 143.

73. ARM, AGC 1, f. 143v.

74. ARM, pergamins reials, Martí I, núm. 49.

Sallambé, instada per l'altra part emparant-se en el règim de franquesa,⁷⁵ va desfermar de nou les hostilitats. Al mateix temps, el Gran i General Consell conegué que les despeses fetes per Febrer pujaven presumptament a 49.000 florins, de manera que restaven 17.000 florins, quantitat que fou objecte d'un llarg procés fins que el 1410 una comissió reial dictà sentència a favor de Bernat Febrer.⁷⁶

Dins aquest àmbit es van dur a terme algunes investigacions sobre la utilització dels fons de la universitat al llarg de 1405. Dos dels jurats d'aquest any, Joan de Conilleres i Joan Vivot, eren partidaris del pagament dels 17.000 florins a Febrer, mentre que uns altres dos, Joan Saflor i Francesc Vives, s'hi oposaven.⁷⁷ El parer del rei era que no es pagàs res més enllà dels 32.000 florins fins que es decidís en justícia,⁷⁸ però la veritat és que el bàndol de Bernat Febrer havia anat rebent quantitats procedents dels impostos consignats als censals,⁷⁹ en un moment en què hi havia diversos procuradors de Barcelona demanant mesures executòries en nom dels creditors amb tots els mitjans coercitius, però legals, per a cobrar la integritat dels seus censals. A això es va sumar l'escàndol que un dels jurats, Joan Vivot, rebés a ca seva diverses sumes de manera fraudulenta i amb la complicitat del tauler Pere Miró, les quals, en part, haurien anat a finançar el bàndol de Bernat Febrer.⁸⁰

6. LA CONSIGNACIÓ I LES CONSEQÜÈNCIES IMMEDIATES

La pressió dels creditors sobre la universitat, sobretot dels catalans, donà lloc al contracte sant del 27 de maig de 1405. S'hi va establir un nou marc de funcionament per a la hisenda del regne de Mallorca, a partir d'ara controlada per una diputació de creditors mallorquins, els quals, a través d'un clavari responsable d'ingressar tot allò procedent de les ajudes, impostos i vectigals consignats des d'ara en exclusiva a atendre les pensions anuals del deute públic, pagarien amb preferència als creditors catalans, que percebrien el cent per cent de les seves pensions. Amb la resta cobrarien els creditors mallorquins a prorrata, si no hi havia fons suficients i, si n'hi havia, es farien, a més, amortitzacions del deute.⁸¹ Per a satisfer les despeses ordinàries i extraordinàries, la universitat seguiria comptant amb un clavari, però la seva capacitat, privada de l'accés als impostos indirectes, restà sense més marges de maniobra que els procurats pels ingressos de la fiscalitat directa en forma de talles i pel sobrant que li pogués transferir el clavari de la consignació després d'atendre tots els compromisos derivats del contracte sant, segons s'hi estipulà.

Durant la seva estada a Mallorca l'estiu de 1405, Martí el Jove prengué coneixement de les convulsions que afectaven el regne i protagonitzà una nova intervenció reial en el govern municipal en substituir els jurats i els consellers nomenats darrerament.⁸² També destituí el governador Roger de Montcada —reposat pel rei Martí pocs mesos després— i disposà una auditoria dels comptes de la universitat que fou finalment ordenada pel rei a petició dels jurats, de cara a l'aprovació dels capítols

75. ARM, AH 6594, f. 102v-103.

76. ARM, AA EXP 3/57, f. 7v-8.

77. ARM, AGC 1, f. 75-76.

78. ARM, col·lecció Pascual, paper, núm. 643; ARM, LR 45, f. 13-14.

79. ARM, AGC 1, f. 106-107. L'any 1405, per ordre del jurat Joan Vivot, s'havien pagat al bàndol de Bernat Febrer diverses quantitats procedents dels impostos indirectes, unes sumes que, segons testimoni del també jurat Joan Saflor, no passaven per la taula de canvi i, per tant, no quedaven registrades als llibres de comptabilitat.

80. ARM, AGC 1, f. 102-104. Els diners, els aportava directament el recaptador Pere Miró, que mitjançant una serventa els enviava a casa d'en Vivot.

81. ARM, còdex 13, f. 72-76v.

82. Pau PIFERRER i Josep M. QUADRADO, *Las Islas Baleares*, Palma, Impremta Mossèn Alcover, 1969, p. 114-115.

del que seria denominat subsidi. Es disposà la formació d'una comissió encarregada d'examinar l'estat real de la hisenda i de proposar les mesures de redreç necessàries, que fou integrada pel governador Roger de Montcada, el comptador major reial Guillem Satria i el procurador reial Mateu de Lloscos.⁸³ La comissió culminà els treballs el març de 1407 i el diagnòstic es féu d'acord amb les dades de 1406. En primer lloc, s'examinaren els ingressos i les despeses, que donaren el balanç següent:

Balanç d'ingressos i despeses de 1406

	Total ingressos: 47.270 lliures
Despesa dels censals de Catalunya	26.586 lliures
Despesa dels censals de Mallorca	17.327 lliures
Despeses ordinàries i extraordinàries	6.400 lliures
	Total despeses: 50.313 lliures
	Balanç:* -3.043 lliures

* Si bé el balanç resulta negatiu, això no es pot prendre com una constant per als anys següents, ja que els ingressos i les despeses podien oscil·lar més o menys.

Però la vertadera dimensió de l'estat financer tot just després del contracte sant, la donava l'enorme dèficit entre crèdits i deutes i la manca de numerari per afrontar-lo. A més dels crèdits pràcticament incobrables que hem esmentat, n'hi havia d'altres deguts per persones ja mortes o insolvents referits sobretot a talles que no s'havien acabat de liquidar, el cobrament de les quals era també molt dubtós. En total, els crèdits de la universitat pujaven el 1406 a 60.848 lliures, i les expectatives de cobrament no arribaven a la tercera part.⁸⁴

Quant als deutes pendents, el panorama no podia ser més desolador. Els censalers de Mallorca acumulaven més de 12.000 lliures d'endarreriments, els compromisos derivats de la rescissió de l'arrendament de Barcelona no s'havien liquidat i restaven per pagar 14.100 lliures. D'altra banda, els taulers de Mallorca acumulaven 18.683 lliures en crèdits contra la universitat, la qual també devia 6.856 lliures en lletres de canvi i albarans que es presentarien al cobrament. En total, afegits altres deutes menors, 76.364 lliures, més de 100.000 florins.⁸⁵

La conclusió dels comissionats fou que s'havia de cobrir de manera urgent el forat que representaven aquests 100.000 florins i que la universitat necessitava una mitjana de 9.000 lliures anuals per a satisfer de manera raonable les despeses ordinàries i extraordinàries. Davant d'això, el Gran i General Consell descartà la possibilitat d'incrementar els impostos indirectes pel fet de l'existència de la consignació, que els monopolitzava, i per la incapacitat dels contribuents, i va optar per la implantació d'una talla anual, denominada subsidi, que gravaria els béns superiors a les deu lliures amb un sou i dos diners per cada desena de lliures. Amb la garantia d'aquests ingressos i a fi d'obtenir un finançament ràpid, es va procedir a la venda de censals a un interès del vuit per cent i es va donar als creditors de la universitat la possibilitat d'adquirir deute a compte dels seus crèdits.⁸⁶ El subsidi, que tingué una vigència de deu anys, es va regir també com una consignació, és a dir, disposà d'un administrador propi i els ingressos no es podien destinar a res més que a pagar les pensions dels que reberen el nom de censals del subsidi.

83. ARM, AGC 1, f. 142.

84. ARM, AGC 1, f. 143-143v.

85. ARM, AGC 1, f. 144-145.

86. ARM, AGC 1, f. 140-141v i 163-165v.

Malgrat la talla del subsidi, el marge de maniobra de la hisenda del regne de Mallorca continuà essent reduït en cas d'haver d'afrontar despeses importants, ja fos per demandes de la monarquia o per la importació de cereals, com va succeir el 1410 amb l'objecte de pagar al rei, als responsables de la vigilància costanera i a diversos particulars. Aquesta vegada s'actuà al contrari que tres anys abans i s'adoptà la decisió d'un recàrrec o *afitó* sobre diversos impostos indirectes en lloc de la talla general proporcional.⁸⁷ Els impostos afectats foren el tall dels draps, la imposició de captius i censals, la imposició dels encants i la imposició del vi i el vinagre. L'objecte era afrontar el deute a curt termini de la universitat amb una emissió de censals de 15.000 lliures al vuit per cent, mitjançant un sistema semblant al de la consignació, però sense vincular-hi, en principi, els nous recàrrecs. Així, el Consell General elegí nou diputats que, amb un clavari nomenat per ells, procedirien a vendre els censals a Mallorca —es va intentar fer-ho a Barcelona, però la resposta del mercat fou negativa— i lliurarien les 15.000 lliures al clavari de les monedes comunes de la universitat. A continuació, diputats i clavari administrarien els recursos generats pels recàrrecs —l'arrendament se'l reservaven els jurats—, pagant les pensions i amortitzant els títols amb el que restàs, fins a la redempció total dels censals.⁸⁸

La vocació de ser un fet puntual amb què s'implantaren els recàrrecs s'esvaí ràpidament. L'any 1413 se n'havien fet de nous sobre el quint del vi i el diner de la mercaderia, i el mes d'agost es procedia a la dissolució de la consignació creada *ad hoc*, la gestió de la qual passà a mans dels diputats i del clavari de la consignació. En resum, els recàrrecs es consolidaren i acabaren constituint un increment permanent en la pressió fiscal.

La promulgació, l'any 1410, de la sentència sobre els 17.000 florins, que aprovava els pagaments al bàndol de Bernat Febrer fins als 49.000 florins per les despeses fetes en intentar revocar l'arrendament de Barcelona, posa un punt i seguit en la dinàmica de la hisenda del regne de Mallorca. Una hisenda que, en mans dels creditors, era administrada de forma opaca a qualsevol control i, per tant, propícia a pràctiques corruptes en processos com l'arrendament i el cobrament dels impostos indirectes, la venda i l'amortització de censals o la utilització pels diputats de la consignació dels cabals restants després de complir les exigències del contracte sant. Es tractava d'un problema sense solució possible en aqueixa situació, malgrat totes les iniciatives i normatives acumulades des de les reformes de Berenguer d'Abella l'any 1372, ja que es donava una coincidència d'interessos —i també de persones— entre els diputats i el govern de la universitat. Tot i això, hi va haver denúncies contra els administradors financers. Així, al voltant de 1410, els sectors més afectats per la pressió fiscal, com eren els menestrals i els forans, es demanaven per què s'implantaven talles i recàrrecs en els impostos per a finançar les necessitats del regne quan la consignació tenia en aquells moments superàvits que, segons els compromisos de 1405, es devien transferir al clavari de la universitat;⁸⁹ una pugna que es perllongaria fins a una nova crisi de la hisenda l'any 1425 que acabaria el 1431 amb l'establiment d'una nova forma de relació entre el regne de Mallorca i els seus creditors en la concòrdia de Barcelona.

87. ARM, AGC 2, f. 25-28v.

88. ARM, AGC 2, f. 34-36v.

89. ARM, AA EXP 3/57, f. 3v: «De qua alguns singulars de la Ciutat he síndichs de fora, veyent que la dita Consignació anava ten grassa e los reedums no heran dats als honorables jurats per los dits diputats cascun any, axí com fer devian segons forma del dit primer contracte, e que tots anys per pagar sal·laris e messions de la Universitat havien a trachtar de traure diners e fer taylls o novells impòssits o affitons, volgueran saber què era de la Consignació ne com se comportava; en tant que los síndichs de forra feran algunas requestes e protests als honorables ladonchs jurats, dells quals tostemps hi avia dors o tres dels dits diputats [de la Consignació], o hun almeyns, demanant que los dits diputats ratessan compte de la lur prócura e administració.»